

renghetnek azon, hogy a szerző önreklám-igénye, vagy pedig a Forum Kiadó sznobizmusa volt-e féltelenebb, amikor ezt az albumot megjelentette.

A műfordítás-kötetek közül egy művet emelnék ki, mivelhogy a Forum tavaly egy műfordítás-kötetet adott ki. Ez Tin Ujević válogatott verseinek gyűjteménye, a *Szelek játékszere*. Tíz műfordító együttes munkájának eredménye, elsősorban mégis a válogató és műfordító Ács Károlyé, s a műfordítóként bemutatkozó és jelesre vizsgázó fiatal Túri Gáboré. Ujević magyar nyelvű verskötete a jugoszláviai magyar műfordításirodalom magas színvonaláról tanúskodik, bemutatása elemző tanulmány tárgya lehetne.

HORNYIK Miklós

A MEGÉLT TÖRTÉNELEM DISZKRÉT REGÉNYE

Burkus Valéria: *Magamon átszűrve*. A Forum Könyvkiadó és a Magyar Szó közös kiadása. Újvidék, 1981

Egy olyan emlékiratszerű regény, mint a *Magamon átszűrve* kétféle eljárás alapján íródhat. Állhat a regény központjában az ESZME (itt az ellenállási mozgalom eszmeisége), s akkor az indoklással, érvekkel, bizonyítékokkal és meggyőző tárgyilagossággal felépített mű eszmei, politikai, etikai aspektusai kerülnek előtérbe, a regény vizsgálatát, megértését és értékelését is ezekből a szemszögekből kezdhethetjük el. A másik módszer pedig (ahogy esetünkben is van), ha a regény központi szervezőerője az átélő, a történéseket megélt ÉN, a szubjektum, aki a tárgyilagosságát önkéntelenül is elfogultságba fordítja, magával ragadják, a benyomások, az objektív tények meglátását a partikuláris érvényű jelenségek homályosítják.

Inkább kötődik hát ez a regény az emberi/szerzői életrajzhoz, mint a II. világháború és a népfelzabardító harc társadalmi-politikai erővonalaishoz, a Banjica gyűjtőtáborhoz, az ott fogva tartott illegális pártmunkásokhoz.

Burkus Valéria ráérezett, hogy elmúlt az az idő, amikor az 1941-ben kezdődött kollektív pszichózis döbbenetéről még csupán magasba emelt ököllel lehetett szólni. Az azóta eltelt negyven év távlatla leszűrte a háborús döbbenetet, termékeny ozmózis jöhetett létre a múlt és a jelen között, s inkongruencia állhatott be az élmény és a mű között, ami miatt ez az emlékezés-regény nem ragaszkodik görcsösen a valósághoz. Érzékeny mérőműszer ez a negyven éves távlat, megbízható pontossággal különíti el a benyomások tömegéből a mellőzhető, a redundánsat, s nemegyszer segíti az objektív tények vegyítését az alkotói fantáziával. Ez az időbeli távolság tette lehetővé azt is, hogy Burkus Valéria regénye ne

csak a társadalmi megtörténések reflexe, az események memoárba-foglalása, tükkörszerű ábrázolása legyen, hanem saját energiákból táplálkozzon, vissza tudjon hatni forrásanyagára, élményanyagát nem történelmi és politikai, hanem lélektani kategóriák szerint strukturálja.

A *Magamon átszűrve* egyben időből kiemelt történetiségű regény, s ugyanakkor dokumentumregény is, az irodalmi és történelmi látás egyidejűségének eredménye. Azért mondhatjuk, hogy történetisége az időből kiemelt, mert az átélt élményt a *bios* és a *psziché* szférájában marasztalja, nem transzponálja a kort meghatározó filozófiai gondolatok és ideológia körébe, azaz a banjicai élményekben a regény szempontjából kevésbé fontos Banjica, az élmény a meghatározó, a család szétválása, a férj elvesztése, a kettős meghatározottságú létbizonytalanság, a kiszolgáltatottság és megaláztatás érzése, amiből arra következtethetünk, hogy a dokumentumokra épülő regény kevésbé dokumentumregény, inkább az *érzés* regénye. Ez mellett a maga módján dokumentumregény is Burkus Valéria műve, hiszen szereplőinek és a leírt helyszíneknek, eseményeknek a hitelességét a bőven idézett forrásművek támasztják alá. A lábjegyzetek hitelesítik az „ingyen élményt” (Babits Mihály nevezte így keserű ironiával az I. világháborút)- s egyben elidegenítő funkciót is betöltenek, mert túl gyakoriak és hivatalos hangúak. Az olvasó általuk folytonosan kiköppen abból az illúzióból, amit az író szentimentális elkalandozásai keltenek, folyton szembesül a történelemmel, folyton arra döbben rá, hogy nem kitalált történetet olvas, folyton arra kényszerül, hogy újraértékelje álláspontját a regénnyel és annak eseményeivel szemben. Mert Burkus Valéria nem értékeli, nem ítélkezik sem az események, sem azok felett, akik felette ítélkeztek. Inkább a bizonytalanság álláspontját választja „ellenségei” viselkedésére, magatartására gyakran talál mentő körülményeket, nem akar mélyre hatolni a tábor vagy maga a fasizmus mechanizmusának vizsgálatában. Inkább csak visszaemlékezik, megidézi, higgadtan, negyven év távlatából. Ítélezett már a társadalom, ítélkezett már minden józan gondolkodású ember, s ítélet, erkölcsi tett a regény megírása maga. Az a történeti távlat, amit a pontos kronológia és a dokumentumok támpontjai nyújtanak, helytállóan szabja meg a dolgok pontos mércéjét, helyreállítja a történelem és az emlékezet közötti valódi arányokat, tudatosítja a ki nem mondottakat.

Megítélésünk szerint az egyik legdiszkrétebb táborregényt ismerhetjük meg Burkus Valéria művében. Az író ügyesen kerüli a naturalista leírásokat, az eseményeket nem megtörténésükben mutatja be, hanem az általuk kiváltott lelki hatások érzékelését ábrázolja (de nem pszichológiai regény), a belső életnek ad elsőbbséget a külsővel szemben. A lírai én eme felülkerekedését az empirikus én felett a kötet első fejezetében tétélesen is ábrázolni próbálja, amikor a Banjica gyűjtőtáborba érven elmeséli férje halálát, akit menekülés közben, a Begán való átkeléskor egy rendőr lőtt agyon:

„— Hatalmas nyárfák nőnek ott... három ember sem érné körül a törzsüket... gyönyörű fák... Augusztusban az aljukat már avarréteg borítja... s ilyenkor a Begának olyan különös, sajátos illata van...

— Na jó... hagyjuk a lírát.

— A próza: néhány rendőr felismerte, és utánavetette magát. Sosem ért át a másik partra.”

Az effajta, szövegen átütő lírai elkalandozást, még ha a későbbiekben korrigálódik is, semmiképpen sem tarthatjuk hiteles elbeszélői álláspontnak. A továbbiakban ilyen részletekkel nem találkozunk. Ellenkezőleg, a szerző döbbenetesen kifejező tömondatokat alkalmaz, és *tragikus realizmusának* éppenséggel az elhallgatás, a sejtetés lesz legfőbb erénye.

Szerkezetileg a *Magamon átszűrve* a keretes elbeszélések körébe tartozik. A szerzőnő a visszaemlékezések adekvát formáját választotta, s a regény cselekményét azzal indítja, hogy visszatér az egykori gyűjtőtáborhoz, felidézi az ott történeteket. A Banjica táborban töltött idő újraelélese újabb keretbe foglalja azt az időt, amely a táborba kerülését megelőzi. Az olvasónak szerencsés módon nem kell végigjárnia a kettős bevezetés után a kettős befejezés útját, a regény azzal zárul, hogy a hősnő kiszabadul, hazaérkezik, azaz csupán a másodlagos keret zárul le.

Rokonszenves Burkus Valéria írói magatartása, amikor lemond az érdekesség és a naturalizmus durva támpontjairól, amelyek önkéntelenül kínálkoznak a téma kapcsán. A hatásvadászat olcsó eszközei és a feltárás, leleplezés szándéka helyett az egyszerűséggel, a pozitív értelemben vett külsőségekkel, a partikulárisal, az események szubjektív megélésével igyekszik mélyre hatni ez a kisregény.

FEKETE J. József

ÉRTÉKES NÉPRAJZI TANULMÁNYOK

Ujvári Zoltán: *Népszokás és népköltészet*. Válogatott tanulmányok, Alföldi Nyomda, Debrecen, 1980

Ujvári Zoltán jeles néprajztudós vaskos könyve negyedszázados kutatómunka eredményét tárja az olvasó elé. Érdeklődésének előterében a népszokások és a népköltészet különböző műfajainak vizsgálata áll; ezen belül pedig fokozott szerepet juttat az interetnikus kapcsolatoknak, a kulturális elemek átadásának, átvételének. Több fejezet előterében a szokások kapcsolatának területi és történeti összefüggései állnak. A népi kultúra kutatóinak egyik legfontosabb feladata Ujvári szerint, hogy megfigyelje, „hogyan fejlődött, alakult műveltségünk és az átadás-átvétel sok évszázados bonyolult folyamatában, hogyan lettünk »európai magyarra«; a magyar nép kultúrája milyen sajátos jegyekkel jellemezhető, amelyek összességében elválasztják a környező népektől, de amelyek rész-